

PRÆSTEKALENTER I ÆLDRE TID

Et Kulturbillede fra det 16. og Begyndelsen af det 17. Aarhundrede.

Ved Pastor emer. Erh. Qvistgaard.

Skønt Præstekalenter ifl. Chr. d. V.s Danske Lov, jo allerede ved kgl. Bud af 1618 har været afskaffede i over 300 Aar, kan det dog sikkert, da man ofte i Beretninger fra ældre Tid støder paa Ordet Kalente, saasom i Kalentegilder, Kalentehus og Kalentegods, have sin Interesse for Nutiden at lære disse nærmere at kende baade i deres Oprindelse og Udvikling gennem Tiderne, især da Kalentegildet omend i en noget anden Form findes endnu et enkelt Sted her i Landet¹⁾, nemlig paa Lolland.

Ved Ordet „Kalent“, der sikkert har sin Oprindelse dels af det latinske „calendæ“ 3: d. 1. i Maaneden, dels af det latinske Ord „convoco“ (sammenkalder) betegnedes i Middelalderen en Forening eller Sammenslutning med baade gejstlige og verdslige Medlemmer, dels til Varetagelse af fælles Interesser, dels til Afholdelse af Sjælemesser for Folk, som ønskede saadanne enten for deres afdøde eller for dem selv efter Døden, i Reglen til „Ævig Tid“. Tilsvarende hertil har de borgerlige Gilder og Laug ofte et vist religiøst Præg og til Afholdelse af Sjælemesser for de afdøde Medlemmer. — For saadanne Sjælemesser betaltes nogle Mark Sølv eller skænkedes Jordegods dertil. Hvert Herred havde i Reglen deres Kalenter. Sær-

1) Udgiveren heraf har selv som ung Præst paa Lolland deltaget i et saadant Kalentegilde hos en af Sognepræsterne.

lig bemærket er Slagelse Herreds Præsters Kalente, der var knyttet til Kristi Legems Alter i Sct. Mikkels Kirke — Palmelørdag 1533 blev dette Alter dog opbrudt og brændt af Folkemængden —. Til dette Alter var der allerede omkring 1430 skænket en Gaard i Veterslev af en Rigmand og hans Hustru for Sjølemesse for deres afd. Forældre. Efter Reformationen, da Sjølemesserne blev afskaffede, blev de forandrede til ugentlige Mandagsprædikener.

Da Sjølemesserne saaledes blev forbudt ved Reformationen, gik de tidligere alm. Kalenter over til at blive udelukkende Præstekalenter med Udelukkelse af de verdslige Medlemmer, og blev Sammenkomster af Gejstligheden, baade Præster og Degne, der jo i Reglen var Studenter og derfor regnedes til Gejstligheden. Ved disse Kalenter drøftedes fælles Interesser, og de afsluttede med et Gilde, i Reglen efter Tidens Skik med stor Overdaadighed i Mad og Drikke, hvad der jo blev Aarsagen til Kalenternes Afskaffelse.

Det er disse Præstekalenter efter Reformationen og deres Forløb gennem Tiderne, der her skal drages frem. Det første, der maa spørges om, er, hvor fandtes disse Præstekalenter og hvor holdtes de?

Reglen var sikkert, at der skulde være et Kalente i hvert Herred, dog hører vi meget lidt om dem i Jylland med de store uvejsomme Strækninger, der vanskeligjorde Sammenkomsterne, derimod hører vi mere om disse paa Øerne, f. Eks. Slagelse Herreds Præstekalente, Arts Herreds Kalente¹⁾, det Hellige Trefoldigheds Kalente i Tudse Herred, Ramsø-Bjeverskov Herreds Kalente, Vindinge Herreds Kalente og Vor Frue Kalent paa Lolland, idet de ofte ligesom de verdslige Gilder vare viede til en Helgen eller til et helligt Begreb, dog hører sikkert disse Navne op efter Reformationen.

1) Hvis Kapital nu er omdannet til „Arts Herreds Præstekalente-Legat til Præsteenker eller -Datter fra Arts Herred“.

Hvordan saa nu den gejstlige Øvrighed paa dem? Det var saa langt fra, at den misbilligede disse, skønt de dog havde deres Oprindelse i den katolske Tid, at den tværtimod søgte at fremkalde dem paa Egne, hvor de enten vare gaaede af Brug eller aldrig havde været i Brug, for at Præsterne skulde komme sammen og tale om deres Embedsgerning. Vi har endog Eksempel paa, at de, inden de forfaldt, havde Kongens Bevaagenhed. Der fortælles herom saaledes: Ved et Kalente- og Præstegilde i Løve Herred i Aaret 1605, hvor bl. a. Provsten, Hr. Anders i Ørslev, Hr. Clemens i Bakkendrup og Hr. Oluf i Gjerslev vare til Stede, indkom Studenten Laur. Mogenssen sammen med to andre Personer formummede og opførte sig usømmeligt i Drukkenskab. Efter Kongens Befaling kom Sagen for Retten, og ved Konsistoriums Dom dømtes Studenten til Eksklusion fra Akademiet, dernæst at føres i sin Narredragt, som han ved den Lejlighed havde paa, med en Tromme fra Gammeltorv til Slcttet og endelig en Tid lang arbejde i Lænke, sig selv til Spot og Straf og andre til Eksempel. Tilvisse ingen lille Straf.

For disse Kalenter, der holdtes enten i de fra den katolske Tid levnede Kalentehuse, f. Eks. i Køge og Slagelse eller i en af Herredskirkerne, selve Kalentegildet dog altid i Præstegaardene paa Omgang, blev der tidligt givet Regler eller Love, der bestemte, hvem der kunde blive Medlem deraf, hvor tidt de skulde holdes, og hvad der skulde foretages ved Sammenkomsterne. Det var Landemoderne, i deres saakaldte *Synodalia*, der gav disse Regler, ligesom ogsaa Biskop Ped. Palladius i sin Visitatsbog. Til Tider var det vist Præsterne selv, f. Eks. i Hellig Trefoldigheds Kalent i Tudse Herred med ikke mindre end 20 Paragraffer. —

I Landemodeprotokollen 1559 for Sjællands Stift siges saaledes: Calente skal ikke holdes uden én Gang om Aaret og maadeligt „sine luxu et hoc regio mandato“¹⁾,

1) 3: uden Overdaadighed og det efter kongelig Befaling.

ej skulle Degnene gøre Calente, men efter deres Evne skulle de hjælpe deres Sognepræst, og skal ingen tilbydes (o: indbydes) uden Præster og Degne og deres Hustruer. Og Peder Palladius siger: Efter denne Dag skal Calente ikke holdes tiere om Aaret end en Gang, og den skal staa (o: holdes) 8 eller 14 Dage i det længste efter Synoden, desligeste skal ingenlunde tilstedes, at Herremænd, Fogeder og andre bydes til Calente. Degne, som søge Calent og formuendes ere, skulle hjælpe til Calente efter deres Evne efter Brødrenes Samtykke, og endelig siges der 1579: Der skal ingen Herremænd, Herredesfobed, Borge og Bonde være eller kaldes Calentebroder, men ellers, hvor der bor nogen god Dannemand i Herredet eller Sognet, kan han indbiudes for en Gæst, og dog ingen Calent at gøre, at der skal ingen Ulempe afkomme. — Det var saaledes oprindelig kun Gejstligheden, Præster og Degne med deres Hustruer, der havde Adgang hertil, senere kom dog ogsaa fromme Adelige og andre Lægbrødre, særlig de styrende. Herom skriver Biskop Palladius i sin Visitatsbog: „Eders Sognepræst oc Sognedegn skulle søge til Calente heri herriet met andre Prester, at de kunne altid vide, huad de endrectelige met andre skulle lære eder og skicke dem efter kongelig Maiestæts ordinantz i alle maader, som de vide at kunne rette dennem efter den calentebog, som ieg haffuer schreffuet dem til gode“ og et andet Sted i samme Bog: „Sogneprester og Sognedegne skulle komme til samme tho Gange om Aaret i det mindste og handle met huer andre om Lærdommen, Leffnit, Ceremonier oc om alle andre Ting som religionen er anrørendis“ (Danske Kirkelove II, 30). Da Kalenterne saaledes skulde være til gensidig Opbyggelse, begyndte de med Bøn, der gentoges flere Gange, ogsaa ved det efterfølgende Maaltid, og der blev sunget Salmer, og i Optegnelser fra den Tid finder vi baade hvilke Salmer, der blev sunget, og hvilke faste bestemte Bønner, der lød ved disse Lejligheder.

Med Hensyn til den festlige Sammenkomst, der var knyttet hertil, Kalentegildet, der altid holdtes i Hjemmet (convivium), skulde man, siges der, i Forening nyde et tarveligt Maaltid, alt imens man drøftede Sager af fælles Interesse, og Biskop Palladius gik endog saa vidt efter Tidens Skik, at han tillod, at der efter Middagsmaaltidet, som maatte vare en Timestid, afholdtes „en hæderlig Samdrik“, der kunde staa paa i 3 Timer, dog bød han enhver straks herefter at tage hjem, mens det endnu var lyst, eller som det siges andet Sted: „Calentet skal ikke holdes mere end én Dag og skulle Præsterne med Degne, Hustruer og Svende være over Markskjel, før Sol gaar op“, og om selve Maaltidet siges, at det skal holdes med Maadelighed foruden Drukkenskab, Spillemænd, Bulder og Bang, Sværgeren og Banden. —

Men desværre, slig Formaning overholdtes langt fra altid, og Tilstanden ved saadanne Gilder var ofte meget slem¹⁾, dog der gaves Undtagelser. Ved et Kalentegilde 3. Juni 1600 i Næstved hos Hr. Niels Eskildsen, Capellan ved Sct. Peders Kirke, holdtes følgende Skik ved Maaltidet:

I.	II.
1. Høns med speck.	1. Fersk Fisk.
2. Salt Mad.	2. Sylt.
3. Liummer?	3. Lam kiød.

III.

1. Groffenbrad.
2. Lam steg oc hare steg.

Ind imellem disse Afdelinger blev der sunget Salmer og ligeledes efter Maaltidet og til Slut Bøn og Sang. Men dette var kun en Undtagelse. Naar man husker paa de

¹⁾ Der berettes saaledes, at en beruset Kusk havde slaaet en Degn ihjel paa Hjemvejen fra et Kalent. Det blev derfor indskærpet 1607, at Kuskene kun maatte faa 2 (Præster og Degne dog 4) Retter Mad med dansk Øl, at der ikke skulde være uoplagte til Hjemturen og brække Arme og Ben paa Vejen.

Tiders Umaadelighed i Mad og Drikke ved Gilder, kan det ikke undre, naar Biskop Jac. Madsen i Fyn i sin Visitatsbog skriver: „Vi hører om Kalentegilder, hvor der trakteredes med 15 Retter Mad“, og til et Kalentegilde i Everdrup i Sydsjælland 1598 lod Præsten, Hr. Rhuus, slagte et Kvæghoved, to Fedesvin, seks Lam, syv Gæs, ti Par Høns, 12 Snese Æg, uden at regne den „Gammelmad“ (o: al Slags Saltmad, her 8 Fade), som fortæredes og som ansloges til næsten ligesaa høj Værdi som Kvæghovedet. Desuden blev der drukket 5 Tdr. Øl og 3 Pot. Brændevin o. m. a. Gildet varede i 3 Dage, og Præsten var for tredie Gang Vært.

Saaledes var det vist mange Steder, hvorfor Biskop Palladius ogsaa giver disse Gilder det værste Skudsmaal ved at sige, at det ikke kunde være gaaet værre til ved Oldtidens Bakkanalier, de udartede til ligefremme Drikkegilder.

Man kan nu spørge, hvorfra fik Præsterne, som vist i Reglen sad i smaa Kaar, Raad til alt dette. Der var vel nogle, de mere velhavende, der betalte af deres egen Pung, men vi høre tidlig (1552 og 55) om Gaarde og Gods, der var givet til Kalenterne, vel ikke til de overdaadige Maaltider, saa dog til Udgifterne dertil i det Hele, Midler, som senere efterhaanden ere forsvundne, hvis de da ikke som f. Eks. i Arts Herred her paa Sjælland senere er hensat til et Legat for Præsteenker og -Døtre, eller som endnu paa Lolland i Sønder og Nørre Herred endnu bruges til et aarligt Kalentegilde for Præster.

Følgen af, at disse Kalentegilder saaledes efterhaanden udartede mange Steder til rene Æde- og Drikkegilder, blev da ogsaa, at „alle Calenter, Laug og Gilder, som tilforn blandt Gejstlige hafner veren brugelige“ afskaffedes ved kgl. Bud 1618, gentaget 1643, og endelig i Chr. d. V. danske Lov, og afløstes af de endnu brugelige Landemoder og Præstekonventer, idet det dog egentlig kun var Gilderne (convivia), der forbødes.

Præstemøder, derofte kaldes Kalenter, fandt derimod jævnlig Sted gennem hele det 17. og nogle Steder ind i det 18. Aarh., og Maaltidet ved saadanne Lejligheder skal være tarvelige. I 1722 vedtoges det, at ingen Præst maatte give mere end 4 Retter Mad til Maaltidet, nemlig Suppe, Steg, Fisk og Kage, dog agtes det ikke for Ret: Salat — Spegesild og hvad andet til Steg gives. —

En af de bedste Kilder til Oplysning om Præste-Kalenter er „Tudse Herreds Kalentebog fra 1593“¹⁾, ogsaa kaldet Hellig Trefoldigheds Gilde i Tudse Herred, et lille sikkert hidtil lidet kendt og brugt Haandskrift, der foruden Navnene baade paa Kalentebrødrene og de adelige og læge Brødre ogsaa indeholder foruden nogle latinske Bønner ved Calentet Lovene hertil i 20 Paragraffer, som her skal anføres:

Love i denne Provins.

I.

Onsdag efter Trinitatis skal Præsterne hvert Aar sammenkaldes, omtrent Kl. 8, og da skal den Præst, som sidst holdt Møde, holde fuldstændig Tjeneste (integrum ministerium) i Kirken ligesom om Bededage. *Materia concionis penes ipsum erit.* (Talens Stof maa han selv bestemme.)

II.

Onsdag før Mikkelsdag skal Præsterne atter sammenkaldes og møde, naar 8 slaar og atter holdes Tjeneste, og Præsterne skal betale Katedraticum og Gæsteripenge, Degnene Skolepenge og Kirkeværgerne Studieskat. Hvo det forsømmer bøde en Tønde Øl.

III.

Landemode staar altid Onsdagen efter dette Evangelium om Lazarus.

IV.

Calenten staar altid Tirsdagen efter det Evangelium: Den store Nadvere.

V.

Den Præst, i hvis Sogn Calenten sidst er gjort, skal i den første Calente tale. Messen skal holdes paa Latin ligesom ved Trinitatis.

¹⁾ Findes i en Afskrift, rimeligvis af Langebæk, i det historisk-genealogiske Arkiv paa Rigsarkivet (in quarto Nr. 20).

VI.

Absenterer enten Præst, Degn eller Calente-Søster uden lovlig Grund fra Calenten, da skal den holde den første Sammenkomst.

VII.

Hvilken Præst, der ikke møder til Præstemøde, skal ogsaa holde første Præstemøde.

VIII.

Naar nogen Præst eller Degn kommer ny til Kald, skal den udi Calenten, naar alle Brødre ere forsamlede, gøre sin Ed.

IX.

Den Præst, som er annammet og har gjort sin Ed, skal prædike i næste Præstemøde derefter, at Brødre kunne høre ham.

X.

Den confoederatio (Forening) imellem Præster og Degne skal huiert Aar udi Calenten renoveris (fornytes), att der skal icke gøris Oprør inter poculas (under Drikkelaget), om di sagde noget imod huerandre indbyrdis.

XI.

Ingen Præst eller Degn skal offuerskiende huerandre inter laicos (imellem Lægmand), enten for Lærdom eller Lefnit og baguæske eller fortale huerandre. Hvo det gjør, bøde sig efter fire Brødris Dom och forlige sig med sin Broder, som hand haffuer fortørnit.

XII.

Prouisten skal paa huert Capitel forsyne huilken Prest eller Degn, der skal nest efter, som de ere forsamlede, holde første Prestemode eller Calente og huo tienesten skal holde.

XIII.

Prest eller Degn, der forsømmer at lade Proustens bref komme hiem, hand bøde en Tønde Øl.

XIV.

Naar nogen Calentebroder dør, da skulle alle Calente-Brødre følge hans Lig til Graffuen. Huo det forsømmer bøde en tønne Øl.

XV.

Huer Calente Broder, der dør, skal give 6 Mark til Siellegafue til Calenten.

XVI.

Huer Prest, der dør, skal giffue en Daler til Siellegafue¹⁾ til Kiofmantshafuens Universitet efter kgl. Maiestats fundats.

XVII.

Prouisten skal begreffue Prester och Degne och haffue en Daler for sin Umage.

XVIII.

Naar nogen Calentebroder dør, skal Prouisten indskriffue hans Navn udi Calentebogen.

XIX.

Hvilken Prestesøn eller Degnesøn, der gaar til Skole og skikker sig vel och haffuer udi denne Calent mist Fader eller Moder, skal huer Prest Onsdagen for Sct. Michelsdag aarligen hielpe til sin Skolegang 1 Mark och huer Degn 4 Skil.

XX.

Udi Calenten midt under Predicken skal fattiü folchis Werge efter Sogneprestens Befaling gaa med Tavlen til alle Calentesøskende och samme Taflepenge skal strax uddelis yblandt fattige paa dett att Calentesøskende skal icke være offuerløbne aff de fattige.

Foruden disse meget udførlige Love eller Regler for Kalenterne, findes der i samme Tudse Herreds Calentebog ogsaa opført Navnene paa dem udenfor Præstestanden, der paa den Tid vare Medlemmer af Kalentet. Kalentebogen slutter med en Del personalhistoriske Oplysninger om Præsterne i disse Sogne fra 1596—1676.

Nu er jo alle disse Kalenter med tilhørende Gilde forsvundet paa et Par enkelte nær, nemlig i Lollands Sønder og Nørre Herred. Her samles endnu den Dag i Dag Herredets Præster én Gang aarlig hos en af Sognepræsterne i hvert Herred til en festlig Sammenkomst, Kalentegilde, og Udgifterne til dette Festmaaltid afholdes af en Kornafgift paa 8 Tdr. Byg, der aarlig svares dels af Tjørnebygaard i Utterslev Sogn og af en Gaard i Købelev Sogn, og

¹⁾ Det samme som et Legat.

paahviler disse Gaarde fra ældgammel Tid til Præstekalenter. — Afgiften betales til den Præst, der efter Tur holder Kalentegildet¹⁾).

Kilder.

Kirkelexicon. Kalckar: Dansk Ordbog. Troels Lund: Dagligt Liv i Norden. P. Palladius: Visitatsbog og Calentebog. Kirkehistoriske Samlinger. Hofmans Fundatser. Synodalia Selandia. Tudse Herreds Calentebog paa Rigsarkivet. Nyrop: Gilder og Lavsskraaer. Danske Magasin, 3, VI, 168 og 264—65. Joachim Larsen: Den danske Folkeskole. Severinsen: Sct. Mikkels Kirke i Slagelse. Ny kgl. Saml. 4 o 1187 (Vindinge Herreds Kalente). N. Jespersen: Graduale. Danske Kirkelove II, 30—33. Ny kgl. Saml. 4 o 1187. Ny kirkehist. Saml. IV, 373. I, 492. Pontoppidans Annaler III, 48. Præstø Amts Aarvog 1938, S. 70.

I vor Aarvog 1932 har Forf. Side 174 ff meddelt: „Nogle personalhistoriske Oplysninger om Præster og Degne i Tudse Herred i det 16. og 17. Aarh.“ Udarbejdet efter den omtalte „Tudse Herreds Kalentebog“.

R e d.

1) Naar Lolland har beholdt Kalentegilderne gennem Tiderne, skyldes det efter Sigende, at de lollandske Præster vare mere maa-deholdne med Mad og Drikke ved deres Gilder end Præsterne andre Steder.